

שארית מנחם

אמרות טהורות, דיבורים קדושים, ערכים ומתוקים, בדרך פרד"ם
מאת כ"ק אדמו"ר הגה"ק רבי מנחם מענדיל מווישיװא זי"ע

פרשת לך לך

יוצא לאור ע"י

מכון

ברכת נפתלי

להוצאת ספרי רבוה"ק זצלה"ה

ע"ש הרה"צ רבי נפתלי צבי בן כ"ק

אדמו"ר רבי ברוך זצ"ל מווישיװא

מאנסי נ"י

באברהם, חותמין ובאמת בו מתחילין מחדש כנ"ל. וילך אברם כאשר דבר אליו ה' וגו' ואברם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן. י"ל דהנה ב' מעלות לתשובה מאהבה, א' דהנה בתשובה מיראה יש לאדם עוד מלחמה עם כח התאוה לרע ר"ל, אבל ע"י תשובה מאהבה השלים אתו כיון שמשתמש גם ביצה"ר לאהבתו יתברך, ב' בתשובה האהבה שזדונות נעשים לו כזכויות נתוספו גם הימים שעברו בעבירה ר"ל לטובה ומצטרפים לימים שעבד בהם את הש"י. ובוה יל"פ הפסוק (משלי ג' ב') ושנות חיים ושלוש יוסיפו לך, היינו כשיהיה לך שלום מיצה"ר ע"י שתשתמש עמו לאהבת הש"י, יוסיפו לך גם השנות חיים שעברו. וזהו שאמרו (יומא פ"ו) גדולה תשובה, הרומז לתשובה מאהבה שהיא הגדולה שבתשובות, שמארכת ימיו ושנותיו של אדם, שזוכה להכניס להקדושה גם הימים שעברו.

והנה יש דעה שכן מ"ח שנים הכיר אאע"ה את בוראו, ונמצא שהיו שנותיו חסרים, רק בצאתו מחרן הרומז לתשובה מיראה מחמת החרון של הקב"ה ונאמר לו לך לך "מארצך", היינו מבחינת מאין באת ולאן אתה הולך וכו' שהוא מביא ליראה, ואעשה אותך לגוי "גדול", בחינת גדלות המוחין שהוא אהבה, וע"ז נאמר וילך אברם כאשר דבר אליו ה', שעלה מבחינת יראה לבחינת אהבה ואז נשלמו שנותיו, על כן נסמך ההמשך ואברם בן חמש שנים ושבעים שנה, בצאתו מחרן, דרך אז נשלמו שנותיו משום שיצא מחרן שהוא בחינת יראה לאהבה.

וזה יש לרמז בפירש"י להלן (י"ג ג) דבר אחר בחזרתו פרע הקפותיו, עפ"י הידוע דיראה מביא אהבה והיא בבחינת מקיף ולבוש החיצוני לאהבה, וע"כ בחזרתו בתשובה מאהבה, פרע (מלשון גילוי) הקפותיו נתגלה האהבה מהמקיף, לבוש היראה.

ומלכי צדק מלך שלם הוציא לחם ויין והוא כהן לאל עליון. וערש"י בשם מ"א הוא שם בן נח. מצינו שם בן נח כיסה ערות אביו שהתגלה בשתייתו, וא"ל שהכיסוי היה גם ע"י שהמציא דרך חדש שגם ע"י אכילה ושתייה יש לעבוד את הש"י שיהיה

ואברכך ואגדלה שמך והיה ברכה. י"ל בדרך צחות עפ"י מ שפרשנו הפסוק בתהלים (ק"ב ג) הון ועושר בביתו וצדקתו עומדת לעד, עפ"י הידוע שחכמת המסכן בזויה, שהמוכיה ומדריך אנשים שילכו בדרך הישר, יותר מתקבלים ונשמעים דבריו אם הוא עשיר, לא כן כשהוא עני ומדוכה. והנה בגמרא ביבמות (ל"ד ע"ב) פירש רש"י הון שם חכם, היינו שאם זוכים להון אזי הוא גם חכם כמש"נ (קהלת ז' י"ב) בצל החכמה בצל הכסף, וזש"א הון ועושר בביתו, ר"ל אם עושר בביתו, אז הוא גם הון היינו חכם, ואז יכול להשפיע על בני אדם לקרבם לשמים ואז כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו וצדקתו עומדת לעד. וזה י"ל באברהם שידוע שהיה מקרב נשמות ומגייר גרים, לכן ברכו השי"ת ואברכך ובמד"ר בממון, ואז ואגדלה שמך שישמעו דבריך, והיה ברכה כבריכה של מים (עיין מדרש רבה), המטהר כך אתה מקרב רחוקים ומטהרם לאביהם שבשמים.

והיה ברכה. וברש"י כך חותמין ולא בהם. יל"פ בהקדים הפסוק (עמוס ב' ו') על שלושה פשעי בני"י ועל ארבעה לא אשיבנו, על מכרם בכסף צדיק. וי"ל על שלושה פשעי בני"י מגין זכות שלושה האבות, ועל ארבעה לא אשיבנו, כיון שאין מי שיגין, וא"ת השבטים יגינו, על זה אמר על מכרם בכסף צדיק. אבל נאמר שהקב"ה בחסדו מתחיל זכות אבות מחדש וכמו שנאמר (ויקרא כ"ו מ"ב) ואף את בריתי אברהם אזכור, מחדש. ומשו"ה תוקעין תקיעה שברים תרועה שהוא נגד אברהם ויעקב, ואח"כ תוקעים עוד הפעם תקיעה שהוא נגד אברהם שבו מתחילים מחדש, והוא כמו גלגל החזור. ואולי לזה רומז כוס רביעי מוד' כוסות כי הג' הראשונות הם כנגד השלושה אבות, והרביעי חוזר לאברהם ועל כן אומרים עליו שפוך חמתך אל הגוים ע"י זכות אבות שלא תמה. וזשה"כ (ויקרא כ"ו י"ד) ואף גם זא"ת, שהוא ר"ת תמה זכות אבות מידוע מהחיד"א, מ"מ לא מאסתים כי אני ה"א שאין לו סוף וכן זכות אבות אין לו סוף. וז"ש רש"י יכול יהא חותמין בכולן, ת"ל והיה ברכה, כך,

עבירות שבין אדם למקום ביה"כ, וזה כוונת המסורה ואנשי סדום רעים, בגופם, וחטאים, בממונם, ע"י וחטאים ועוזבי ה' יכלו כי אין יוהכ"פ מכפר, אבל וחטאים בעדת צדיקים שאינם רק חוטאים לשמים, וחטאים אליך ישובו, ומכפר יוהכ"פ ע"י תשובה.

הרימותי ידי אל ה' וגו'. ובמסורה ג', דין, ואיך (בראשית ל"ט ט"ו) הרימותי קולי ואקרא, ג' (תהלים פ"ט כ') הרימותי בחור מעם. וא"ל עפ"י הגמ' ביבמות (כ"ע"א) אמר רבא קדש עצמך במותר לך, **דידוע מספדה"ק** שכשאדם מקדש עצמו גם בדברי הרשות הקב"ה עושה גם עמו מדה כנגד מדה לפני משורת הדין ומקבל תפלתו לבטל הדינים, כשם שהוא אינו מדקדק לקיים רק מה שמצווה עפ"י הדין. וזאת תורת המסורה, הרמותי ידי "רשותי" (עיין ב"מ ו') היינו עניני הרשות, אל ה' ומקדשם, ועי"כ הרמותי קולי ואקרא, בתפלה, והקב"ה אומר הרמותי בחור מעם ומקבל התפלה.

הרימותי ידי אל ה' וגו' ואם אקה מכל אשר לך מחוט ועד שרוך נעל. ונתקשו המפרשים בלשון הרימותי ידי. ועיין רש"י ז"ל ורמב"ן, והתרגום אונקלוס ארימית ידי בצלו. וצ"ב מה ענין תפילה לכאן. ואפשר לומר בהקדם אמרי קדוש ד' מכובד בס' פרי הארץ (פ' נשא) דאחר שירגיל האדם איזה אבר במצות מעשיות, דייקא אז יקבל עול מלכות שמים על אותו אבר שלא לצאת בו חוץ ממאמרו ית"ש, עי"ז מזדכך אותו אבר פעם ושתים עד שמשרה בו הקדושה של המצות ומתבטל לגמרי מלהשתמש עוד למעשה תאוה ורשות ויעו"ש ד"ק הבורערים, דאך אם ירבה האדם לדעת תוכחות ומוסר חכמה ודעת איך להנצל מאיזה תאוה ולא ירבה במצות עם אותו אבר המיוחד לאיזה תאוה, אזי לא די שלא יועיל חכמתו אלא אדרבה כל הגדול מחבירו יצרו גדול הימנו, וכל שחכמתו מרובה ממעשיו אין חכמתו מתקיימת, ולא קאמר מעשיו מועטין מחכמתו, משמע שהחכמה המרובה ממעשיו הוא המזקת לו עוקרתו והופכתו על פניו, ואמרו ז"ל (סוטה ב' ע"א) כל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין, משמע דאם אינו רואה סוטה בקלקולה א"צ להזיר עצמו, ולכאורה אדרבא, אבל הוא לפי הנ"ל כי בראייתו הוא נוזר ומבין יותר באמת שלא לעשותו ואזי הוא צריך שמירה יותר ויותר כי אין לו עדיין מעשה להגן עליו שלא תתהפך לו הידיעה על פניו, ואין החומר מזדכך כ"א במצות מעשיות דייקא.

וידוע המעשה מהרה"ק רבי נחום מטשנרוביל זי"ע ששבת באיזה עיר ושכח בעל האכסניא שלו להכין לו נר דלוק בחדרו, ומיראתו שלא יקפיד הרה"ק, צוה בעל האכסניא לעכו"ם לביל ש"ק להדליק שם הנר, אך כאשר בא הרה"ק לחדרו התאונן על שלא הדליקו בו נר, וכאשר נודע הדבר נענה הרה"ק ז"ל לאנשיו

בבחינת חולין שנעשו על טהרת הקדש כדאיתא בשם המגיד ממעזריטש זי"ע ולא להיות חולין גרידא, כמש"ל (ט"כ) ויחל נח וברש"י בשם מדרש עשה עצמו חולין, וזשה"כ ומלכי צדק מלך שלם, שעשה שלום בין הנפש והגוף, הוציא, היינו שהוציא דרך שאפילו בלחם ויין יש להיות כהן עובד לאל עליון. וע"ז פירש רש"י שזהו שם בן נח, שבדרך זה ג"כ כיסה ערות אביו שכתוב אצלו שעשה עצמו חולין בשתייתו והכניס גם את זה להקדושה כנ"ל.

א"י ומלכי צדק מלך שלם הוציא לחם ויין והוא כהן לאל עליון. בהקדים דברי החת"ס שפירש חצי שיעור אסור מה"ת היינו שיש מצות בין אדם לקונו ובין אדם לחבירו והמקיים חלק אחד בלבד הוי חצי שיעור ואסור מה"ת, והמקיים שניהם הוא שלם, וזשה"כ ומלכי צדק מלך שלם, היה, כי הוציא לחם ויין, להחיות נפש בין אדם לחברו, והוא, גם כהן לאל עליון בין אדם לקונו. וזשה"כ בנח צדיק תמים היה בדורתו, בינו לבין חברו, ואת אלהים התהלך נח, בינו לבין קונו.

ומלכי צדק מלך שלם הוציא לחם ויין והוא כהן לאל עליון. עיין שבת (ק"ד ע"א) אתי דרדקי בי מדרשא וכו' אל"ף ב"ת אלף בינה, גימ"ל דל"ת גמול דלים, פי' אע"פ שאתה לומד תורה"ק מ"מ גמול דלים ג"כ, וזהו ומלכי צדק וכו' הוציא לחם ויין אע"פ שהוא כהן לאל עליון. וזשה"כ (אבות פ"ב מ"ט) אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך, שיצאת ידי חובתך ואינך צריך לעסוק בגמ"ח, כי לכך נוצרת, להיטיב לאחרים, דאל"כ לא היית צריך לבוא לעוה"ז וכמו שפי' בבינה לעתים הפסוק (תהלים צ"ב י"ד) שתולים בבית ה', בחצרות אלהינו יפריחו, דלעולם הי' צריך לישאר שתול בבית ה' ולמה בא לחצרות, היינו לעוה"ז הדומה לפרוזדור וחצר לפני הבית, והתירוץ הוא יפריחו כדי להשפיע לאחרים, שא"א בעולם העליון כי שמה יש כל טוב.

ולכן התורה שתחלתה וסופה גמ"ח כדאי' סופ"ק דסוטה (י"ד ע"א) דרש רב שמלאי תורה תחלתה גמ"ח וסופה גמ"ח, נתנה לישראל ולא למלאכי השרת שא"א להם לקיים גמ"ח, לכן איתא במדרש פרי יתרו (כ"ה א) דבשעת מתן תורה כשקטרגו מלאכי השרת ואמרו תנה הודך על השמים, השיב להם הקב"ה אתמול אכלתם אצל אברהם, וכו' לא נתנה לך תורה אלא בזכות אברהם, והיינו מחמת גודל עמוד הגמ"ח דזה ל"ש בעולם העליון וזה יש לפרש בפסוק (מכה ז' כ') תתן אמת ליעקב חסד לאברהם, דהיינו תתן התורה שנקראת תורת אמת, ע"י חסד שהיה לאברהם.

ואנשי סדום רעים וחטאים. ד' במסורה, דין ואיך (ישעי' א' כ"ט) וחטאים יחדיו ועוזבי ה' יכלו. ג' (תהלים א' ה') וחטאים בעדת צדיקים ד' (שם נ"א ל"ו) וחטאים אליך ישובו. וי"ל עפ"י הידוע שעבירות שבין אדם לחברו מעכבים הכפרה גם על

אותם קיים בהם ואח"כ יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם. עפ"י משל על בן שעבד אצל אחד וקיבל שכרו מעות קרועים, ואביו הגם שהבין שהם טובים ביקש שכיון שהבן הוא שעבד שיתנו לו מעות שגם הבן יבין טיבם. וכן כאן בעצם הרכוש הכי גדול היה, שביציאת מצרים הגיעו לאמונתו יתב' במש"כ ויאמן העם וגו' ויאמינו בה', אבל לא כולם הבינו שזהו הרכוש הכי גדול. וזש"א הקב"ה דבר נא כדי לא יאמר אותו צדיק ועבדום ועינו אותם קיים בהם דייקא, ואח"כ יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם, הגם שקיים באמת, אבל לא בהם, שלא כולם מבינים זאת. ובוה א"ל פי' הכתוב דאע"ה ביקש במה אדע כי אירשנה, שהקב"ה יתן לו אות שיזכה להוריש לבניו את אמונתו הטהורה שיש לו, והבטיח לו הקב"ה את ההבטחה ואחרי כן יצאו ברכוש גדול שהוא ויאמינו בה' ובמשה עבדו.

ידוע תדע כי גר יהיה זרעך וגו' ארבע מאות שנה וגו' ואח"כ יצאו ברכוש גדול. י"ל דהנה יעקב אבינו ע"ה ביקש ורוח תשימו בין עדר ועדר (בראשית ל"ב י"ז), דהיינו שיהיה רווח בין צרה לצרה, שבאם לא היה ח"ו רווח בין צרה לצרה היו הצרות צריכות להתגבר מאד כדי להרגישם כיון שהורגלו בראשונות, וזש"א (תהלים ע"ח ל"ח) והוא רחום יכפר עון ולא ישחית והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו, פי' ולא ישחית ביסורים קשים ח"ו עד השחתה, ואעפ"כ ירגישו ויתעוררו לתשובה, כי "והרבה" מפעם לפעם להשיב אפו, על כן ולא יעיר כל חמתו ועונש קל די והותר. ועפ"י יובן מה שהסמיך בעל ההגדה לפסוק זה והיא שעמדה לאבותינו ולנו, וזש"א ידוע תדע כי גר יהיה זרעך וגו' ארבע מאות שנה ואח"כ יצאו ברכוש גדול, ויש ריווח, והיא שעמדה לאבותינו ולנו שלא אחד בלבד עמד עלינו בלי שום ריווח ח"ו בינתיים, ואזי היה ח"ו לכלותינו, אלא שבכל דור ודור עומדים עלינו מחדש ויש ריווח בינתיים. ומזה ראייה ברורה שהקב"ה מצילנו מידם.

כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם וגו'. הנה ביזת מצרים היה שכר שעבדו עיין ריש חלק (סנהדרין צ"א ע"א), וקשה הלא פרעה העביד אותם והם לקחו ממונם של מצרים, ואולי לזה מספרת לנו התורה"ק (בראשית מ"ז כ') שיוסף קנה את מצרים לעבדים וממונם לפרעה, ועי"ז בצדק וביושר יצאו ברכוש גדול שכולו היה שייך לפרעה והוא חייב להם שכר עבודה. ומשה רבינו ע"ה שלקח עצמות יוסף משום שרצה להוכיח שעיקר ירידת יוסף למצרים היה בשביל לקנותם לעבדים, ולא משום שקנא לאחיו, שא"כ היו עצמותיו מרקיבין עיין מס' שבת (קנ"ב ע"ב), דדריש כן מפסוק (משלי י"ד ל') ורקב עצמות קנאה, ע"כ לקח "עצמות" יוסף עמו וד"ל. ולכן בשעה שעסקו ישראל בבזיה עסק משה בעצמות יוסף, להוכיח דעל כרחך לא מחמת קנאה בא למצרים רק בשביל לקנותם לעבדים כדי שיהיה ממונם שייך לפרעה,

שם שכ"כ קידש עניו עד שאינם רואים כלל בדבר האסור וכיון שהנר הודלק באיסור לא ראה אורו כלל, וכעין זה פי' הרה"ק הרמ"מ מרימונוב זי"ע בפסוק וישלח אברהם את ידו (בראשית כ"ב י'), שהוא מיותר והיה די באמרו ויקח אברהם את המאכלת וגו', אמנם אאע"ה זיכך כ"כ אבריו הק' עד שלא יכלו לעשות דבר האסור, וכאן ג"כ מכיון שהשי"ת לא כיון לשחטו והיה השחיטה לפי"ז איסור, לא רצתה היד לשמש לקחת הסכין, אך אאע"ה שלא ידע מזה הכריח את ידו לזה, וזהו וישלח אברהם את ידו בעל כרחו, (ועיין בספה"ק דברי מנחם), וזה אפשר כוונת הפסוק שאמר אברהם אע"ה שהקדיש את ידו להשי"ת עד שלא תשמש ממילא ליקח ממון אחרים, וזהו הרימותי ידי לאל עליון וגו' וממילא ואם אקח מכל אשר לך וגו'. אכן דרך הצדיקים שלא לתלות במעשיהם הטובים כי אם הכל נחשב אצלם מתנה מאת השי"ת למלא משאלותיהם לטובה, וזהו י"ל בכוונת התרגום ארימית ידו בצלו היינו שפעל מדה זאת בתפלתו מאת השי"ת ולא מוכחו, והבן.

עו"ל בכוונת התרגום הנ"ל בדרך צחות עפ"י הפנים יפות שאאע"ה חשב רכוש מלך סדום לגזל דאל"כ לא היה רשאי להחזירו לו משום לא תחנם עי"ש, והנה ידוע דברי המדרש רבה (הובא ביסוד ושורש העבודה ריש שער חמישי) דכל זמן שהגזל ביד האדם אין תפלתו נשמעת, ומקרא מלא הוא (ישעי' א' ט"ו) ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם גם כי תרבו תפלה אינני שומע, ידיכם דמים מלאו, וז"ש ארימית ידי בצלו היינו שהיה מתפלל, וממילא לא יתכן שיקח מכל אשר לו מחוט וגו' שע"י לא תקובל תפילתו ח"ו. ובוה י"ל המסורה, ג' במסורה הרימותי ידי אל ד' אם אקח מכל אשר לך, אינני רוצה לקחת את אשר לך מחשש גזל, ואידך הרימותי קולי ואקרא בתפלה, ואיני רוצה לעשות שום דבר שיכול ח"ו לגרום לעיכוב קבלת התפלה, ואפילו את"ל שאין בזה משום חשש גזל, מטעם המציל מזוטו של ים, מ"מ באדם חשוב חייב להחזיר משום חילול השם, (עיין שו"ע חו"מ סי' רנ"ט ס"ז), וזהו מסורה ג' הרימותי בחור מעם (תהלים פ"ט כ') שחייב להחזיר לכ"ע משום קדוש השם.

והאמין בה' ויחשבה לו לצדקה. י"ל ע"ד צחות, דהנה ידוע מדת אברהם אבינו ע"ה שהיה איש החסד פזר נתן לאביונים אך כל זמן שלא היה לו בנים אין פלא כ"כ דאין נסיון גדול לפזר מעותיו ברם אח"כ כשנתבשר על בשורת הזרע ואעפ"כ המשיך במדתו מדת החסד אז החסד נחשב למעלה, וזה כוונת הפסוק והאמין בה' שיהי' לו בנים, ועכ"ז המשיך במדת החסד ע"כ ויחשבה לו צדקה.

במה אדע כי אירשנה עד סוף הפרשה ואחרי כן יצאו ברכוש גדול. וא"ל עפ"י מה שפירש המגיד מדובנא המדרש עה"פ דבר נא באזני העם וישאלו, שלא יאמר אותו צדיק ועבדום ועינו

שזה רק בשאלה ויחשדו את ישראל שנטמאו, אבל גבי מצרים כתוב ויתן ה' את "חן" העם, שהוא סימן ליר"ש. עיין סוכה (מ"ט ע"ב) אמר רבי חמא בר פפא כל אדם שיש עליו חן בידוע שהוא יר"ש, ועל כרחך שלא נטמאו, והקנו להם הממון לחלוטין. וז"ש הכתוב ידוע תדע כי גר יהיה זרעך, דאפילו בגלות יהיה בבחי' זרעך מיוחס אחרך בקדושה, בארץ לא להם, פי' טומאת ארץ מצרים לא יגיע אליהם, על כן ואחרי כן יצאו ברכוש גדול, וכיון שמתחילה בא בשאיילה על כן היה תפוס דמהני בקם ליה בדרכה מיניה עיין ב"מ (ז"א) דחייב לצאת ידי שמים ומהני תפיסה ומשו"ה נאמר דן אנוכי כלומר בידי שמים כמבואר בפר"ד דרוש ה'.

ועבדום ועינו אותם ארבע מאות שנה וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי ואח"כ יצאו ברכוש גדול. נודע שעבדים נקראים כשאין עושים רצונו של מקום יתב"ש ובנים כשעושים רצונו של מקום, והמצרים עשו מישראל רעים כדאי' בשלה"ק עה"פ וירעו אותנו המצרים, וז"ש 'ועבדום' היינו ששעבדו את הנפש ועי"כ נעשו בחינת עבדים, ועינו אותם בגוף ארבע מאות שנה הגם שלא היו רק ר"י שנים, מ"מ וגם את הגוי אשר "יעבדו" שעשו את ישראל לעבדים כנ"ל, דן אנכי ומצרף לחשבון, וממילא יצאו בזמנם ומגיע להם הענקה, כי עבד שברח אין מעניקים, אבל ישראל יצאו בזמנם ע"י הצירוף כנ"ל ויצאו ברכוש גדול.

ויאמר אלהים אל אברהם ואתה את בריתי תשמר אתה וזרעך אחרך לדורתם. י"ל הדנה אמרו חכמינו ז"ל (ע"ז ד' ע"ב) לא דוד ראוי לאותו מעשה דבת שבע אלא למה עשה להורות תשובה, שאם חטא יחיד אומרים לו כלך אצל יחיד שמהני תשובה, וזה שאמר תהלים (י"ז ד) לפעולות "אדם" בדבר שפתיך, פי' אותו מעשה שעשה דוד המלך לא היה ראוי לכך, ולא עשה רק להורות בדבר "שפתיך" היינו של קוב"ה שאמרת שמהני תשובה. והנה מובא בספרים דעיקר הטעם שמהני תשובה הוא מטעם ברירה דאמרין הוברר הדבר שמחמת שטות חטא.

והנה מצות מילה אי' בספה"ק, דלכאורה איך מקיים הנמול המצוה, הא הוי כאנוס כיון דאין בידו למחות, ומאן יימר דניחא ליה, אלא הטעם שמקיים הנימול המצוה הוא ג"כ מטעם ברירה דהוברר הדבר כשמל את בנו שגם מילתו היתה ברצון, ופירשו בזה בספרים הק' הפסוק שאמר הקב"ה לאברהם איבנו ואתה את בריתי תשמור אתה וזרעך אחרך לדורותם, ר"ל ואתה אברהם שכבר היה גדול שקיימת בדעת את בריתי, תשמור תיכף ומיד, אבל אתה וזרעך אחרך אפשר להם לקיים המצוה ע"י לדורות שמל גם את בניו והוברר הדבר שגם מילתו היה ברצון. ועפי"ז י"ל הא דאי' (מנחות מג ע"ב) שנתקרה דעתו של

ממילא זכו ישראל בהיתר בכיזה, וכנודע היה בביתם ענין גדול של ניצוצות קדושים והכנה לתיקון השלם בבי"א.

ועבדום וענו אותם וגו' ואח"כ יצאו ברכוש גדול. הממון נתחייבו המצרים מחמת שעבדו בהם וכתשובת גביהה בן פסיסא, עיין סנהדרין (ז"א א') פעם אחת באו בני מצרים לדון עם ישראל וכו' תנו לנו כסף וזהב שנטלתם ממנו, אמר גביהה בן פסיסא וכו' תנו לנו שכר עבודה של ששים רבוא ששעבדתם במצרים. והמיתה במכות בכורות וים סוף מחמת שהרגו ילדי ישראל, ומשו"ה לא שייך קם ליה בדרכה מיניה כיון שהחיובים לא באו בבת אחת עיין כתובות (ל' ע"ב) בגונב חלבו של חברו ואכלו שהוא חייב שכבר נתחייב בגניבה קודם שיבוא לידי איסור חלב. וזשה"כ ועבדום ואח"כ וענו אותם בהריגה, ע"כ ואח"כ יצאו ברכוש גדול.

א"י בהקדים דברי פרישת דרכים דקיי"ל דכמיתה בידי שמים ל"ש קם ליה בדרכה מיניה דאין הלכה כר' נחוניא בן הקנה שעושה יום כפורים כשבת לענין תשלומין, דדריש מה אסון האמור בידי אדם פטור מתשלומין אף אסון בידי שמים פטור מתשלומין עיין כתובות (ל' ע"א), ולכן כיון שדן אנכי היינו בידי שמים, ע"כ יצאו ברכוש. ובה מובן המד"ר הים ראה וינוס, ראה ישראל באים ורכוש מצרים בידם, דלכן נס ולא המתין שישאל בעצמם יהרגום, כדי שיהי' מיתה בידי שמים, וממילא יוכלו לקחת הרכוש ודו"ק.

ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם וגו' ואחרי כן יצאו ברכוש גדול. הנה המצרים לקו בגוף ובממון יען שלישראל דין תרומה כדאיתא בפרשת דרכים (דרוש כ"ו) עה"כ (ירמי' ב' ג') קודש ישראל לד' ראשית תבואתו כל אוכליו יאשמו רעה תבוא אליהם, דכיון דישאל הם קודש, לכך עונשם בגוף ובממון. וכ"ז בתרומה טהורה אבל לא לטמאה כדאי' בגמ' סנהדרין (פ"ג ע"א) וז"ש (תהלים ק"ה ל"ז) ויוציאם בכסף ובזהב, דזה סימן שאין בשבטיו כושל שלא נטמאו שם. וז"ש (תהלים קי"ד א') בצאת ישראל ממצרים בית יעקב מעם לוועז, שהוציאו עליהם לעז אם בגופם שלטו בנשותיהם לא כש"כ (רש"י פנחס כ"ז ה'). היתה יהודה לקדשו, פי' שניצלו מטומאה ע"ד אמרם ז"ל מד"ר ויקרא (כ"ד ו') כל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה, והראיה לכך, כיון הים ראה וינוס ופי' במד"ר מה ראה, ראה ישראל באים ורכוש מצרים בידם, דזה סימן מובהק שלא נטמאו, אבל ישראל מרוב ענוותנותם חשבו שנטמאו ויצטרכו להחזיר הרכוש, א"כ היה להם הרכוש למשא.

ובזה יתבאר דברי הגמרא (ברכות ט' ע"א) דבר נא אין נא אלא לשון בקשה, שהקב"ה בקשם שלא יאמר אותו צדיק ועבדום ועינו אותם קיים בהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם. ע"כ כתיב דבר נא רק באזנ"י העם שלא ישמעו מצרים

לרמוז שה' אתנו נשאר גם שם יעקב. וזה יש לרמוז בפסוק (במדבר כ"ג א) לא הביט און ביעקב, פי' אין איסור לקראו יעקב אעפ"י שנאמר כי אם ישראל יהיה שמך, ומזה ראי' שה' אלהיו עמו אפילו בזמן ותרועת מלך בו שנשתבר עול מלכותו מאתנו ח"ו, מ"מ ה' אלהיו עמו כנ"ל.

וזש"ה למה תאמר יעקב, למה מותר לאמר יעקב דלכאורה צריך להיות אסור, ותדבר ישראל, דהי' צריך לקראו רק ישראל כמו באאע"ה שאין לקראו אברם וכגמ' בברכות הנ"ל דהקורא לאברהם אברם עובר בעשה, ועז"א נסתרה דרכי מה' דהיינו דבל"ז יחשבו שאין ה' אתנו וע"י שם יעקב נדע שה' עמנו, בכל מצב שהוא. וזה מרמוז בפסוק (תהלים מ"ו י"ב) ה' צבאות עמנו, והראי' לכך אלהי יעקב סלה.

למה תאמר יעקב ותדבר ישראל נסתרה דרכי מד' וגו' הלא ידעת אם לא שמעת וגו' ה' בורא קצות הארץ וגו' (ישעי' מ' כ"ז). ידוע שלשם שד"י אפשר להיות שני פירושים, א' שמשדד את המערכות, וב' שאמר לעולמו די, והנה ידוע פלוגתת חכז"ל (יומא נ"ד ע"ב) אם עולם מאמצעותו נברא או מקצותיו, והנה אם נאמר כמ"ד שעולם מקצותיו נברא אין לפרש שם שדי שאמר לעולמו די, דכשהקצות יתאחדו ממילא אין אפשרות התפשטות יותר, וע"כ מוכרחים לפרש שמשדד המערכות, וזשאה"כ למה תאמר יעקב ותדבר ישראל נסתרה דרכי מד' ואין ח"ו השגחה פרטית, הלא ידעת אם לא שמעת בורא קצות הארץ ה', ר"ל כמ"ד עולת מקצותיו נברא, וממילא מוכרחין לפרש שם שדי שמשדד המערכות ע"י השגחה פרטיתבני עליה, ועפ"י יל"פ הפסוק (דברים ל"ב א) האזינו השמים

פילפולא חריפתא

ויאמר ה' אל אברם לך לך מארצך וגו'. ובמדרש תנחומא ילמדנו רבינו אדם מישראל מהו שיקבל עליו עול מלכות שמים כשהוא מהלך, והוא אומר דרשוני וחיו מה ענין הלכה זאת להאי קרא, ומקודם נקדים מדרש רבה פ' חוקת (י"ט ב) זאת חוקת התורה וזה"כ מי יתן טהור מטמא לא אחד, כגון אברהם מתרה, והוא אומר דרוש וקבל שכר.

ואען ואומר, הנה במס' יבמות (ה' ע"ב) יכול יהא כיבוד אב ואם דוחה שבת, ת"ל איש אמו ואביו תיראו את שבתותי תשמורו אני ה', כולכם חייבים בכבודי. ורבים ראו כן תמהו למה הודיענו הכתוב דין זה בשבת דוקא, וי"ל דהנה ידוע מה דאיתא ביבמות (כ"ב ע"ב) דבאביו רשע אינו חייב על מכתו ועל קללתו כיון דאינו עושה מעשה עמך ועיין ב"ק (צ"ד ע"ב) דבאינו עושה מעשה עמך אין חייבין בכבודו ויליף לה מקרא ונשיא בעמך לא תאור בעושה מעשה עמך, והנה הרמב"ם בפ"ו מהלכות ממרים כתב, הממזר חייב בכבוד אביו ומוראו אעפ"י שפטור על מכתו

דוד המלך כשנוכר במילה ושר עליה למנצח על השמינית למצוה שניתנה בשמיני, היינו שנוכר במילה שמקיים האדם, דמוכח מזה שיש ברירה וממילא מועלת תשובה, ולא היה ראוי לאותה מעשה, ולא חטא רק כדי להורות תשובה, וממילא אינו שוב בלי מצות וד"ל.

ואתה את בריתי תשמור. בס' עוללות אפרים מביא טעם על מצות מילה שנהיה מוכנים למסירות נפש. ולכאורה אאע"ה שהפיל את עצמו לכבשן האש מקודם שנמול למה היה צריך למול את עצמו, רק יש לומר כפי מש"כ האר"י ז"ל (מוכא בשל"ה מס' שביעות מ' ע"ב) שנשמת הגרים הם תחת כנפי השכינה, ושל ישראל למעלה, ואיתא בספה"ק הטעם יען שהגר נולד שלא בקדושה, ואולי שמטעם זה נימול אאע"ה לפני לידת יצחק שיהיה הורתו ולידתו בקדושה ולא יהיה ליצחק נשמה כמו לגר. וזש"א בברכת המילה אשר קידש ידיד מבטן, וכתבו התוס' בשבת (קל"ז ע"ב) דקאי אברהם וחוק בשאר שם, שהוקשה לו דלכאורה למה היה צריך להימול הלא מבלעדי זה היה לו מס"נ וא"כ ל"ש אצלו טעם המילה, ומתרץ וצאצאיו חתם באות ברית קודש דהיינו שיעצק לא יהי' כנשמת גר, ע"כ בשכר זאת אל חי חלקנו ישכון אתנו כדכתיב (שמות י"ט ד) ואשא אתכם על כנפי".

וגם נתתי ממנה לך בן וברכתיה. עיין גמ' נדרים (ס"ד ע"א ד) נקראים מתים ואחד מהם מי שאין לו בנים, וזה המכוון בר"ת של הפסוק וגם נתתי ממנו לך בן וברכתיה שהוא ר"ת של להציל ממות נפשם ולחיותם ברעב (תהלים ל"ג י"ט), דע"י בנים נחשב כניצל ממות, וגם מרמוז בולחיותם ברעב, כמאמרם ז"ל (נדה ל"א ע"ב) נולד בן זכר וכבר בידו.

וימל את בשר ערלתם בעצם היום הזה וגו'. הרמב"ם ז"ל (במורה נבוכים פ"ג ס"ח) מפרש טעם מצות מילה להכחיש כח התאוה של לבו, ויש לרמוז זה בתיבת וימ"ל שהוא ר"ת של וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום (בראשית ו' ה'), לכך נצטוינו במצוות מילה כדי להחלישו ולתקנו.

הפטרות

למה תאמר יעקב ותדבר ישראל נסתרה דרכי מה' וגו' (ישעי' מ' כ"ז). בהקדים דברי המפ' שכתבו דשם יעקב מורה שהש"י הנרמוז ביו"ד הוא כבי' אפילו בעקב כלומר שוכן אתם בתוך טומאותם, ומרמוז בתיבת ו"ידו" אחזת בעקב (בראשית כ"ה כ"ו), ומשו"ה לא נעקר שם יעקב כמו בא"א ע"ה, עיין סופ"ק דברכות (י"ג ע"א) אלא מעתה הקורא ליעקב יעקב ה"נ, שאני התם דאהדריה קרא דכתיב וכו' ויאמר יעקב יעקב, וזש"ה (תהלים קכ"ד א) לולא ה' שהיה לנו יאמר נא ישראל, דהיינו בלא הרמוז הנ"ל שה' לנו היו אומרים ישראל ולא יעקב, רק כדי

ע"ב) אייתוה להווא גברא דלא הוה מוקר אבוה ואמיה כפתוה אמר להו שבקוה דתניא כל מצוות עשה שמתן שכרה בצדה אין ב"ד שלמטה מוזהרין עליה, אלמא דל"א שבקוהו אלא מטעם דהוי מ"ע שמתן שכרה בצדה, וגם יש להעיר על הפמ"ג מדברי הרדב"ז מובא בפ"ת יו"ד סי' ר"מ ס"ק ט"ז דהא דכבודו מחול היינו שנפטר הבן מעונש אם לא כבדו אבל מ"מ מצוה איכא, והמשלח הוי רשע וממילא פטור הבן מכיבודו והדק"ל ל"ל קרא דאת שבתותי.

ואשר אחזה בישובם של דברים הללו היא עפ"י מ"ש הפנ"י בשו"ת ח"א סוף סי' ג' להקשות למ"ד יש שליחות לגוי לחומרא ע"י ב"מ (ע"א ע"ב) א"כ לרבינא דבאינו בר חיובא מחייב המשלח, ל"ל למיתי בשבת אמירה לעכו"ם משום שבות תיפוק ליה משום שליחות, ותיריך שם כיון דבשבת מלאכת מחשבת אסרה תורה, א"א לחייב את המשלח דזה מחשב וזה עובד לא אמרינן, (ובגנו"ז אי בשו"ת חת"ס האו"ח סי' פ"ד) וכמשי"כ בחולין ל"ח ול"ט בעכו"ם שמחשב בשחיטת ישראל דזה מחשב וזה עובד לא אמרינן, ומעתה מתורץ קושיא הנ"ל דבאמת בכל איסורים לא אצטריך קרא לאשמעינן דאל ישמע לאביו לעבור עליהן כיון דליכא ביה מצות כיבוד כיון דאינו עושה מעשה עמך, משא"כ בשבת דבעינן מלאכת מחשבת כנ"ל ול"ש ביה שליחות והוי שפיר עושה מעשה עמך, והו"א דתייתי עשה דכיבוד וידחה הל"ת דשבת קמ"ל קרא דאת שבתותי תשמורו ודו"ק.

והנה ידוע חקירת הראשונים הרמב"ן ורז"ה מובאה ביתה יוסף או"ח סי' של"א בענין אשתפיך חמימי של אחר המילה קודם המילה דדעת הרמב"ן דאין דוחין המילה בשביל שנצטרך לחלל השבת אחר המילה דאין למצוה אלא שעתה ועכשיו מיהא מצוה למולו, ודעת הרז"ה דדיינינן לה לפי סופה וכיון שיצטרך לחלל השבת אחר המילה במכשירין אין מלין. ואפשר להביא רא"י לשי' הרמב"ן מ"ש"ס סוכה (כ"ה ע"א) דתנן שלוחי מצוה פטורין מן הסוכה וכו' מנה"מ דת"ר בשבתך בביתך פרט לעוסק במצוה, ומקשה והעוסק במצוה פטור מן המצוה מהכא נפקא מהתם נפקא דתניא ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם אותם אנשים מי היו וכו' עוסקים במת מצוה היו שחל שביעי שלהן להיות בערב פסח שנאמר ולא יכלו לעשות הפסח ביום ההוא, ביום ההוא אין יכולין לעשות הא למחר יכולין לעשות, ומשני צריכי אי אשמעינן התם משום דלא מטי זמן חיובא דפסח, אבל הכא דמטי זמן חיובא דק"ש אימא לא, ואי אשמעינן הכא משום דליכא כרת, אבל התם דאיכא כרת אימא לא, צריכא. ואי כהרז"ה מאי נפקא מינה אי מטי זמן חיובא או לא דכיון דאינו פטור מטעם עוסק במצוה לא היו צריכין להתחיל במצות מת מצוה, אלא על כרחך רמב"ן דאין למצוה

וקללתו עד שיעשה תשובה וכו'. והטור ביו"ד סי' ר"מ הקשה עליו מש"ס ב"ק צ"ד הנ"ל, ומסיק דאינו חייב לכבדו עיי"ש, והנה לפמ"ש הברכ"י שם ביו"ד לשי' הרמב"ם דחייב מדאורייתא לכבדו, שפיר י"ל דקרא אתי לאשמעינן דלא ישמע אליו, משא"כ לשיטת הטור דאינו מחויב לכבדו, וכן לפמ"ש ביע"ד ח"ב הגם לרמב"ם אינו מחויב רק מדרבנן ועי' בפתח עינים קדושין ל"א, ובפרט לפמ"ש הכת"ס חיו"ד ח"ב סי' ק"ז דכשהוא רשע בגוף הדבר שבא לכבדו, גם לרמב"ם פטור מלכבדו, קשה ל"ל קרא דאת שבתותי, דכיון שנעשה רשע בצוותו לחלל השבת א"כ אין מחויב מה"ת לכבדו.

ובאמת מצאתי בחוקוני פ' קדושים דהקשה קושיא זו ויהי כמשיב דהא קי"ל (קידושין מ"ב ע"ב) אין שליח לדבר עבירה ושפיר הוי אביו עושה מעשה עמך, וכ"ז אינו שוה לי בכל עת שאני רואה דברי הש"ס (בי"מ ע"ב) גבי חצר שקונה גניבה ולא אמרינן חצר משום שליחות אתרבאי ואין שליח לדבר עבירה וקאמר רב סמא דהיינו טעמא דה"מ דאמרי' אשלד"ע היכא דאי בעי עביד אי בעי לא עביד אבל חצר בע"כ מויתיב בה, רבינא אמר הני מיילי דאין שליח לדבר עבירה היכי דשליח בר חיובא ושאינו חצר שאינו בר חיובא. והנה בין למר ובין למר האב כאן שמצוהו לחלל שבת חייב בשליחות הבן, דלרבינא כיון שמחויב הבן מה"ת לשמוע אליו, ממילא הו"ל אינו בר חיובא בד"ו, ואם הי' ס"ד דכבוד אב ואם דוחה שבת ממילא הוי מצווה ועושה ואינו בר חיובא, ושפיר שייך ביה שליח לדבר עבירה לחייב המשלח, וא"כ הוי אביו רשע והדק"ל דא"כ אין מחויבין לכבדו ואמאי צריך קרא למעט (ועי' ברמ"א סי' קפ"ב שפסק כרבינא). ואפי' אם נאמר דזה לא חשיב אינו בר חיובא כיון דאילו עשה זאת מעצמו בלי ציווי אביו הוי בר חיובא כמ"ש התוס' כה"ג שם בד"ה דאמר, והגם שיש לפלפל בזה ואין עת האסף פה, מ"מ כיון דמוטל עליו לקיים העשה הוי כמחוקק לעשות זאת ובכגון זה לא אמרינן אשלד"ע, כמ"ש הרשב"ץ בתשו' והביאו רמ"א בחו"מ בסי' שפ"ח סט"ו, ואף אם נאמר כדעת הש"ך שם ס"ק ס"ז לדחות שי' הרשב"ץ, מ"מ כבר כתב המלוא הרועים בסוגי' דאשלד"ע (ליישב הרשב"ץ אף לפ"ד דהלכה כרב סמא דהיא עיקר דחיית הש"ך לשי' הרשב"ץ) אות ט"ז י"ז דאם אנו יודעין דאעפ"י שיודע שיש איסור בזה אעפ"כ יעשנה לכ"ע יש שלד"ע, וא"כ בנ"ד בודאי יעשה כדי לקיים המצוה (עי' שושנת העמקים כלל י"ד"ה שאלה) וא"כ גם לרב סמא הוי שלד"ע, (ובלא"ה י"ל לרב סמא דס"ל דאם בע"כ מויתיב בה כמו בחצר ישלד"ע, גם כאן אם נאמר דכבוד אב ואם דוחה שבת רשאין ב"ד לכופו ע"ז כמ"ש הטור יו"ד סי' ר"מ סק"א, [דאף על פי שעל מצות עשה שמתן שכרה בצדה אין בית דין של מטה מוזהרין עליה לכוף מכל מקום רשאים לכוף עי"ש בט"ז], ומ"ש הפמ"ג בא"ס תרפ"ג ס"ק ב' דבכאו"א אין כופין משום דאב שמחל על כבודו כבודו מחול כש"ס קידושין ל"ב, כבר דחוהו האחרונים מחולין (ק"י

גבהו ארבעים אמה, ושניהם מקרא אחד דרשו ושחטו פתח אוהל מועד דרבנן סברי פתח אהיכל כתוב ור"י סובר כי כתיב פתח אוהל מועד אתרוייהו היא דכתיב וכו', והא כי כתיב האי במשכן היא דכתיב ופרש"י והא כי כתיב פתח אוהל מועד במשכן שהיה במדבר הוא דכתיב ושם לא היה אולם, ומשני אשכחן משכן דאקרי מקדש ומקדש דאקרי משכן דאלת"ה הא דאמר רב יהודה אמר שמואל שלמים ששחטן קודם פתיחת דלתות ההיכל פסולין שנא' ושחטו פתח אוהל מועד וכו' והא כי כתיב האי במשכן כתיב אלא אשכחן מקדש דאקרי משכן, ומשכן דאקרי מקדש. ובתוס' ד"ה אשכחן משכן דאקרי מקדש, כתבו ונ"מ שאינו דוחה את השבת כו' ועיי"ש בתוס' בשם הר"ר נתנאל וכפי מהר"ם ז"ל דמהך קרא דושחטו מדוייק הדא מילתא דמשכן גמיר ממקדש מאחר דעיקר דרשה זו אינה אלא על המקדש דמשכן לא הי' דלתות ואמאי כתב רחמנא גבי משכן, אלא לומר לך שמשכן אקרי מקדש כדי שנילף חד מחבריה, היינו דמשכן ג"כ אינו דוחה שבת.

והנה המהרש"א שם הקשה דא"כ ל"ל סמיכות אזהרה שבת למלאכת המשכן לומר לך דאין מלאכת המשכן דוחה שבת וכפירש"י ז"ל שם, תיפוק ליה דמקדש גמרינן ליה כמבואר ביבמות (ו' ע"א) יכול יהא בנין ביהמ"ק דוחה שבת ת"ל את שבתותי תשמורו ואת מקדשי תיראו עיי"ש. וליישב קו מהרש"א י"ל דהנה במס' חגיגה (י' ע"ב) בד"ה מלאכת מחשבת אסרה תורה, פרש"י ז"ל מלאכת מחשבת בשבת לא כתיב אלא במשכן הוא דכתיב ולפי שסמך בפי' ויקהל שבת לפי' מלאכת המשכן אנו למדין מלאכת מחשבת לשבת, עכ"ל. והשתא שפיר י"ל דאנה"ג משכן ממקדש גמרינן לה דאינו דוחה שבת, והסמיכות מודרש למלאכת מחשבת ול"ק קושיית המהרש"א.

והשתא דאתית להכא יש ליישב קו המהרש"א באופן אחר, דהנה עפ"י רש"י הנ"ל י"ל בטעמיה דר' יהודה דס"ל מלאכה שאינה צריכה לגופה חייב עליה (כדאי בשבת ל"א וחגיגה שם) דמידי הוא טעמא דמ"ד פטור עליה משום דדריש סמוכין שבת למלאכת המשכן דמלאכת מחשבת אסרה תורה. וא"כ ר"י לשיטתו בפסחים (כ"ה ע"ב) וביבמות (ד' ע"א) דלא דריש סמוכין שפיר סביר דמלאכה שאינה צריכה לגופה חייב, ומיושב קו המהרש"א דהא בעירובין שם ר' יהודה לשיטתו דלא דריש סמוכין ולא יליף מסמיכת אזהרת שבת למלאכת המשכן שבמלאכת המשכן אינו דוחה שבת ויליף לה ממקדש, וגם רבנן שם י"ל דס"ל בסמוכין כוותיה דס"ל מלאכה שאינה צריכה לגופה פטור עליה לשיטתו, ור' שמעון בפסחים שם דס"ל כריה"ג וכן ס"ל בסנהדרין (ס' ע"א) דב"ג מצווה על הכישוף משום דדריש סמוכין. שוב נתעוררתי דכבר קדמוני בזה במעשה רוקח פ' ויקהל.

אלא שעתה ועדיין לא מטי זמן חיובא דפסח ומש"ה נטמאו, ואין ראייה מפסח לעוסק במצוה פטור מן המצוה וצריכין קרא דובלכתך.

אכן ראיתי במנ"ח מצוה ה' רוח אחרת עמו להוכיח כרז"ה מש"ס פסחים (נ"ט ע"א) דתמיד קודם לפסח דיאחר דבר שנאמר בו בערב ובין הערבים לדבר שלא נאמר בו ערב אלא בין הערבים לחודא, והתוס' שם בד"ה יאחר הקשו ל"ל קרא דהפסח יאחר מן התמיד הא בלא"ה התמיד קודם דתדיר ושאינו תדיר תדיר קודם מה"ת, ותירצו דאי לאו קרא לא היו יכולין להקדים התמיד מטעם תדיר, כיון דאסור להקריב אחריו שום קרבן מטעם דעליה השלם. ולפי שי' הרמב"ן דאין דוחין מצות מילה משום שיצטרך אח"כ לדחות השבת, דבתר הכי פקו"נ היא דחיי לשבת, וכיון שעכשיו זמן המצוה מחויב לעשותה א"כ אפילו לא אשמעינן קרא דתמיד יוקדם לפסח ג"כ ידענו זה, דכיון דהגיע זמנו עומד לפנינו מצות תדיר וצריכין אנחנו לקיימה ולהקריב התמיד, ואי משום דעיי"ז ידחה אח"כ בשעת עשיית הפסח עשה דהשלמה, הלא עשה שבכרת דוחה עשה דהשלמה וכמבואר בפסחים שם, וכ"פ הרמב"ם פ"א מה' תו"מ דלאו דווקא הפסח מקריבין אחר התמיד, דה"ה מחוסר כיפורים מקריב קרבנותיו אחר התמיד, אלא על כרחך כשי' הרז"ה ז"ל, עכת"ד עיי"ש.

אכן י"ל קו' התוס' בפסחים הנ"ל בדרך זה, דהנה בזבחים (נ"ה ע"ב) אמר רב יהודה אמר שמואל שלמים ששחטן קודם פתיחת דלתות ההיכל פסולין שנאמר ושחטו אותן פתח אוהל מועד בזמן שהוא פתוח ולא בזמן שהוא נעול, והתוס' במס' יומא (כ"ט ע"א) ד"ה אלא הקשו ל"ל קרא ת"ל דקודם תמיד שחטו דכיון דלא נפתחו דלתות ההיכל הרי לא נשחט התמיד, וכדתנן במס' תמיד (ל') לא הי' השוחט שוחט עד ששומע קול השער הגדול שנפתח, ותי' שם בתוספות דאיצטריך קרא למיפסל משום שחיטה, דאי משום קודם התמיד האי בהקטרה דווקא איירי וכו' ועוד דכולי קרא דוערך עליה העולה בהקטרה איירי (וצ"ע מתוס' זבחים פ"ט ד"ה שנאמר). לפ"ז ממילא לא קשה קו' התוס' הנ"ל דשפיר איצטריך בערב דאי משום דתמיד תדיר, והו' רק בהקטרה דוקא ואיצטריך קרא לשחיטה להקדים התמיד לפסח, וממילא שפיר יש לומר כשי' הרמב"ן הנ"ל ודו"ק. (עיי' בתוס' מנחות מ"ט ע"א ד"ה ת"ל ושם בע"ב דשחיטה לאו עבודה היא דלא הוי בכלל עשיה ובמשנה למלך פ"א מהל' תמידין ומוספין ה"ג ד"ה ויש להסתפק וד"ה ודע שלפי האמת עיי"ש).

והנה בעירובין (ב' ע"א) איתא סוכה שהיא למעלה מעשרים אמה פסולה ור' יהודה מכשיר אמר רב יהודה אמר רב חכמים לא למדוה אלא מפתחו של היכל ור"י לא למדה אלא מפתחו של אולם דתנן פתחו של היכל גבהו עשרים אמה ושל אולם

ואומרים הניח אביו והלך לו לעת זקנתו, א"ל הקב"ה לך אני פוטרך מכיבוד אב ואין אני פוטר לאחר מכיבוד אב. ודברי המדרש אלו יש לפרש עפ"י דברי הטור הנ"ל דבאביו רשע פטור מלכבדו, ולזה אמר המדרש בתחילה אתה דורש הא דכתב וימת תרח היינו שרשע היה והרשעים בחייהם קרויים מתים ומטעם זה פטרו הקב"ה מכיבוד אב, ודברי המדרש אלו הם בשם ר' יצחק, ולדברינו הנ"ל לשיטתו אזיל דאמר במס' סוכה (כ"ה ע"א) דאותם אנשים שלא הקריבו הפסח עוסקים במת מצוה היו, ולפ"ד המדרש הנ"ל דבאביו רשע פטור מכיבוד, קשה א"כ קרא את שבתותי תשמורו ל"ל, פשיטא דהא אין כאן עושה מעשה עמך וממילא אין כאן כיבוד, והוא קושיית החזקוני (הובא לעיל), ועל כרחך צריך לומר כנ"ל דשאני שבת דמלאכת מחשבת אסרה תורה וזה מחשב וזה עובד לא אמרינן, ושפיר הוי עושה מעשה עמך ומחייב בכבוד, לכך שפיר צריך את שבתותי למעט, ומנ"ל מלאכת מחשבת מסמיכות שבת למלאכת המשכן וכפירש"י בחגיגה הנ"ל, וקשה הא איצטריך הסמיכות לאשמעינן דאין מלאכת המשכן דוחה שבת וא"כ מנ"ל דבעי מלאכת מחשבת, והתשובה בזה דמשכן ומקדש גמרינן מהדדי והראיה מקרא דושחטו פתח אוה"מ דאתי לאשמעינן שלמים ששחטן קודם פתיחת דלתות היכל פסולין והרי במשכן לא היו דלתות, ואלא דקאי אמוקדש ואתי לאשמעינן דמשכן ומקדש גמרי מהדדי, וכשקלא וטריא של הגמ' בעירובין (ב) הנ"ל, וכפי הר"ר נתנאל ז"ל.

ואך דעל דרשה זו קשיא כקו' התוס' יומא (כ"ט ע"א) הנ"ל דאמאי איצטריך קרא לפסול שלמים ששחטו קודם פתיחת ההיכל תיפוק ליה דפסול כיון ששחטו קודם לתמיד, רק צ"ל דר' יצחק לשיטתו בסוכה (כ"ה ע"ב) דאותם אנשים עוסקים במת מצוה היו ושפיר נשמע מפסוק ולא יכלו לעשות הפסח ביום ההוא דעוסק במצוה פטור מן המצוה, וא"כ קרא דובלכתך בדרך דילפינן מינה עוסק במצוה פטור מן המצוה ל"ל, אלא ע"כ דאמרינן שאני פסח דלא מטי זמן חיובא כתי' הגמ' בסוכה, וע"כ כשי' הרמב"ן הנ"ל דאין למצוה אלא שעתה, דלשי' רז"ה אף דלא מטי זמנה מ"מ הא דיינינן ע"ש סופה כנ"ל, וא"כ הדרא קושיית התוס' פסחים לדוכתא ל"ל קרא דבערב לומר דפסח מאוחר מתמיד תיפוק ליה משום תדיר, ואין לתרץ כתי' התוס' דאו לאו קרא לא היו מקדימין התמיד משום עשה דהשלמה, דהא לשי' הרמב"ן דאין למצוה אלא שעתה ממילא היו צריכין לשחוט התמיד קודם משום תדיר, ולא לחשוב על עשה דהשלמה, וכפי שהוכיח המנ"ח מהתו' כשי' הרז"ה, אלא שנאמר כתירוצנו הנ"ל דהא דתמיד קודם בהקטרה דווקא איירי וצריך קרא להקדים גם בשחיטה, ומיושב ג"כ הך דרשא דפתח אוהל מועד דשלמים ששחטן קודם פתיחת דלתות

אך לפי"ז תקשי לרמב"ם דפוסק בפ"א משבת כר"י במלאכה שאינה צריכה לגופה דחייב ודורש סמוכין בפ"א מהל' עכו"ם הט"ו, אמנם באמת לא מצינו שרמב"ם יסבור דמלאכת מחשבת בשבת הוא מטעם סמוכין כדפרש"י ז"ל רק יכול לסבור כיון דמלאכת שבת ממשכן גמרינן לה ובמשכן מצינו מלאכת מחשבת, כמו כן הוא בשבת דרק מלאכת מחשבת אסרה תורה ולא מטעם סמוכין. ועפ"י נבין שפיר מחלוקת הקדמונים המובאה ביה יוסף בס' רע"ח אי הלכה כר"ש או כר"י, וקשה לכאורה הלא מפורש בעירובין (מ"ו ע"ב) ר"י ור"ש הלכה כר"י, וכ"פ הר"ף והרא"ש, אעפ"י שרב סבר שהלכה כר"ש, ואיך עלתה בדעת הר"ן סו"פ המצניע דשי' הר"ף לפסוק כר"ש נגד ר"י, וכן מדסתמו המפ"ו לומר דכל הפוסקים ס"ל כר"ש במלאכה שאינה צריכה לגופה, ומסתמא גם רש"י ותוס' מכללם, והלא רש"י במנחות (נ"ב ריש ע"א) כתב דר"י ור"ש הלכה כר"י, וכן כתבו התוספות בפסחים (ע"ז ע"א) ד"ה דלא, עיי"ש.

ועפ"י הנ"ל דרש"י וסייעתו סוברים דמלאכה שאינה צריכה לגופה פטור מטעם סמוכין ור"י דמחייב משום דלא דריש סמוכין, ורש"י לשי' במנחות (מ"ו ע"א) דב"ש פטרי סדין בציצית משום דלא דרשו סמוכין כלל, עיי"ש בתו' ד"ה סדין, ובאמת מסיק שם הגמ' הלכה כב"ה, ולכאורה היא מיותר דכבר נודע זאת דהלכה כב"ה בכ"מ, וכמו שהקשו הגמ' במס' ברכות (נ"א ע"ב) ע"ש, דמסיק הגמ' דהלכה כב"ה דמברך על היין ואח"כ מברך על היום, ופריך הגמ' פשיטא דהא נפיק בת קול דב"ש וב"ה הלכה כב"ה, רק כיון דב"ש הם בשיטת ר"י נגד ר"ש והלכה כמותו בכ"מ, והוי אמינא דגם כאן הלכה כר"י שהיא שיטת ב"ש ע"כ מסיים שפיר והלכה כב"ה, ומש"ה שפיר פסק רש"י כר"ש נגד ר"י במלאכה שאינה צריכה לגופה כיון דקאי בשי' ב"ה דדריש סמוכין ותלוי זה בזה כנ"ל, (ואע"ג דרבינו הב"י ביו"ד בסי' קי"ט ובסי' קפ"ט לענין זקנה פסק כר"ש נגד ר"י, כבר חלקו עליו הב"ח בסי' קפ"ט ס"ק מ"ה, ובאמת הב"י בעצמו בכ"מ פ"ד משקלים הל' ג' ובפ"ה מהלכות אסורי מוצא הי"ב וברפ"ג ממעילה פוסק ג"כ דר"י ור"ש הלכה כר"י), ומשו"ה הרמב"ם דלא מפיק מלאכת מחשבת מסמוכין למלאכת המשכן חוזר לכללו דהלכה כר"י נגד ר"ש ולכך מלאכה שאינה צריכה לגופה חייב עליה ויש להאריך עוד בזה אך אכ"מ.

ומעתה נבוא אל המכוון את אשר התחלנו לברר דברי המדרש הנ"ל, עפ"מ דאי"ב במד"ר (פל"ט ז) ויאמר ה' אל אברם לך לך. מה כתיב למעלה מן הענין וימת תרח בחרו, א"ר יצחק אם לענין החשבון ועד עכשיו מתבקש לו עוד ס"ה שנה, אלא בתחילה אתה דורש שהרשעים בחייהם קרויים מתים לפי שהיה אאע"ה מפחד ואמר אצא ויהיו מחללין בי שם שמים

ההיכל פסולה, וכמו שבאמת תי' התוס' דיומא הנ"ל שם. דאיצטריך קרא למיפסל שחיטה, ושפיר ס"ל לר' יצחק לשיטתו דבאביו רשע פטור אף מכיבוד.

והנה בברכות (י"ג ע"ב) במשנה ב"ש אומרים בערב כל אדם יטה ויקרא ובבוקר יעמוד וב"ה אומרים כל אדם קורא כדרכו שנא' ובלכתך בדרך, ובגמ' שם (י"א ע"א) ב"ש האי ובלכתך בדרך מאי עבדו ליה ההוא מיבעי ליה פרט לשלוחי מצוה, וב"ה אמרי ממילא ש"מ דאפילו בדרך נמי קרי, והן הן דברי המ"ר הנ"ל ויאמר ה' לאברם לך לך דרשינן לך אני פטור מכיבוד אב ואיני פטור לאחר והיינו משום דאינו עושה מעשה עמך כשי' הטור, ומוכרח דמשכן ומקדש גמרי מהדדי והיינו מדרשא דושחטו וגו' דשלמים ששחטו קודם פתיחת דלתות פסולה, וכגמ' דעירובין דמשכן ומקדש גמרי אהדדי, אך דע"ז קשה קושיית התוס' ביומא תיפוק ליה דשחטו קודם לתמיד, וע"כ לחלק בין שחיטה להקטרה, ומנ"ל חילוק זה וע"כ מקרא דבערב דקשיא דתיפוק ליה דתדיר קודם, ועל כרחק דזה לא קאי רק אהקטרה ולכך צריך קרא לשחיטה, ואין לומר כתי' התוס' בפסחים (נ"ט ע"א) דאי לאו קרא לא היו מקדימין התמיד משום עשה דהשלמה, משום דקיי"ל ברמב"ן דאין למצוה אלא שעתה ושפיר היו מקריבין התמיד וכנ"ל, וא"כ אצטריך קרא דובלכתך בדרך פרט לשלוחי מצוה, דאין לומר דמפסח גמיר לה, דשאני פסח דלא מטי חיובא ואין למצוה אלא שעתה.

ובזה נבוא לביאור המדרש תנחומא, ילמדנו רבינו ההולך בדרך מהו שיקרא ק"ש, דבלאו הא היה לן הוכחה דקרא כדכתיב ובלכתך בדרך דיכול לקרות כשהוא מהלך כב"ה, אבל השתא דובלכתך אתי לעוסק במצוה פטור מן המצוה מיבעי ליה אי כב"ש אי כב"ה דתרתני שמעת מינה ודו"ק, ועיין תוס' ברכות (י"ג ע"ב) ד"ה על לבבך. המורם מכל הנ"ל דמאברהם שפטרו הקב"ה מכיבוד אביו תרח שהיה רשע, נשמע כשי' הרמב"ן דאין למצוה אלא שעתה. ועפי"ז נבין המד"ר שהבאנו בתחילת הענין עפמ"ש במפ' דמקרא דזאת חוקת התורה נשמע דאין למצוה אלא שעתה דהיינו "זאת" שהוא לשעתה "חוקת התורה" כשי' הרמב"ן, ע"ז מביא המד' הפסוק מי יתן טהור מטמא לא אחד כגון אברהם מתרח שהקב"ה פטרו להאי טהור מעולו של טמא שיצטרך לכבדו, ועל כרחק אין למצוה אלא שעתה.